

درس فارغ فقه استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: فقه رمز ارزها

تاریخ: ۱۲ مهر ۱۴۰۱

مصادف با: ۷ ربیع الاول ۱۴۴۴

موضوع جزئی: مقدمه: عناوین شایع و بررسی آنها - عنوان برگزیده - موضع کشورها درباره رمز ارزها

جلسه: ۱

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهیرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

مقدمه

قرار بر این شد روزهای سه‌شنبه و چهارشنبه بحث فقه ما به مسأله رمز ارزها (بنابر آنچه که شهرت پیدا کرده)، اختصاص داده شود. عنوان بنابر آنچه که اعلام شده، فقه رمز ارزهاست؛ در مورد خود این عنوان و مشابهات و مرادفات آن که در السنه شهرت پیدا کرده، یک توضیح مختصری لازم است و اشاره‌ای به موضع‌گیری‌هایی که از ناحیه متصدیان امر فتوا و نیز متصدیان تقنین در کشورها نسبت به این مسأله صورت گرفته، داشته باشیم. البته در مورد خود این موضوع و اینکه ماهیت آن چیست و چه شد که بشر رو به این وسیله مبادله مالی آورد، در آینده به تفصیل سخن خواهیم گفت.

اصل این پدیده، پدیده‌ای است که مدت زمان زیادی از ظهور و پیدایش آن نمی‌گذرد و شاید نهایتاً سیزده یا چهارده سال این وسیله پا به عرصه مبادلات اقتصادی گذاشته است. در سال ۲۰۰۹ شخصی که می‌گویند ناشناس است، یعنی تا امروز خیلی معلوم نیست که هویت این شخص چیست و سابقه او چیست، یک مقاله‌ای را با عنوان «بیت کوین، سیستم وجه نقد الکترونیکی نظیر به نظیر» یا «همتا به همتا» نوشت و یک مسأله و راهی را برای مبادلات اقتصادی پیشنهاد کرد که این البته معلول شرایطی بود که در آن دوران در اقتصاد امریکا پیش آمده بود و مشکلاتی که آن رکود بی‌سابقه و ورشکستگی گسترده در اقتصاد امریکا به خصوص در برخی از بخش‌ها پیش آمده بود، باعث شد به این امر اقبال نشان داده شود. چون اولین دارایی دیجیتال همین بیت کوین بود، به این نام شهرت پیدا کرده، در حالی که امروزه بیت کوین یکی از نزدیک به ۵۰۰۰ رمز ارزی است که در دنیا وجود دارد. شاید در بین این چهارهزار و اندی رمز ارز، به عدد انگشتان دست رمز ارزهای مشهور و شایع وجود دارند؛ اما به هرحال سازوکار این رمز ارزها و ایجاد آن شاید چندان محدودیتی ندارد و هنوز مقررات آنچنانی بر آن حاکم نشده است. پس علت شهرت رمز ارزها و تبلور آن در بیت کوین به این دلیل است که این اولین و شروع و آغاز مبادلات با این رمز ارز به همین وسیله بوده است.

عناوین شایع و بررسی آنها

با قطع نظر از این امور که من صرفاً برای ورود به بحث این را ذکر کردم و تفصیل آن را در آینده خواهم گفت، چند اصطلاح برای این موضوع شایع شده که بعضی از اینها اساساً صحیح نیست؛ حتی کلمه رمز ارز که عنوان بحث ما قرار داده شده، خودش شاید به یک معنا دقیق نباشد. عناوینی که بعضاً برای این موضوع به کار می‌رود و اشتباهاً هم از ناحیه برخی استعمال می‌شود، مثلاً پول الکترونیکی، پول مجازی، پول شفاف، اینها به ضمیمه بعضی عناوین دیگر مثل پول رمزنگاری شده، پول غیرمتمرکز، ارز رمزنگاری شده، ارز دیجیتال یا رمز ارز، اینها شهرت پیدا کرده، اما قطعاً اطلاق پول الکترونیکی اشتباه است؛ چون پول

الکترونیکی سالهای متمادی است که مورد استفاده است و اساساً یک صنعتی مربوط به این بخش مشغول فعالیت است که شاید این خدمات بانک‌ها که از طریق کارت‌ها صورت می‌گیرد، به عنوان کارت یا پول الکترونیکی شهرت دارد؛ همین کارت‌هایی که الان دست همه ماست و واریزها و برداشت‌ها و خریدها با این کارت انجام می‌شود. اینها پول الکترونیکی است؛ البته اگر بخواهیم به نظر دقیق‌تر هم بگوییم، اینها فی الواقع خودش پول الکترونیکی نیست، اینها ابزارهایی است برای مبادلات پولی متعارف؛ یعنی به جای اینکه اسکناس یا سکه در معاملات به صورت مستقیم و دست به دست صورت بگیرد، با این کارت‌ها این کار انجام می‌شود. این هم خودش یک دامنه وسیعی دارد؛ آن صنعتی که متکفل این کار است، تراکنش‌های مالی را در یک قالبی قرار داده و از یک ابزارهای الکترونیکی استفاده می‌کند ولی عمده این است که این در یک شبکه متمرکز و توسط یک نهاد صورت می‌گیرد؛ یا یک بانک دولتی یا خصوصی یا یک مؤسسه مالی و اعتباری این کار را انجام می‌دهد. این را عرض کردم تا معلوم شود رمز ارز به طور کلی از یوغ هر نهاد و هر تمرکزی بیرون است؛ تفاوت‌هایی بین رمز ارزها یا ارزهای دیجیتال ذکر می‌کنند که من الان در مقام بیان این تفاوت‌ها نیستم. عمده در تفاوت ماهوی بین پول الکترونیکی و رمز ارزها همین تمرکز و نظارتی است که یک نهاد نسبت به آن دارد؛ در پول الکترونیکی همه امور به صورت متمرکز و آن هم در یک نهاد مالی صورت می‌گیرد، بین شخص حقوقی یا یک فرد یا یک شخص حقوقی دیگر؛ اما ارزهای دیجیتال تحت نظارت هیچ نهادی نیست و تمرکزی در آن وجود ندارد و صرفاً بین اشخاص - حقیقی یا حقوقی - این اتفاق می‌افتد. بنابراین اطلاق پول الکترونیکی بر رمز ارزها صحیح نیست.

به یک معنا هر اصطلاحی که متضمن کلمه پول باشد، این هم صحیح نیست. چون در اینکه این پدیده جدید آیا اساساً پول است یا کالا، اختلاف است. عده‌ای این را پول می‌دانند و عده‌ای این را کالا می‌دانند. اگر ما پول را در عنوان داخل کنیم، بالاخره طبق برخی از انظار، این صحیح نیست؛ این اختلافی که در حقیقت این رمز ارزها وجود دارد، بالاخره باید به نوعی لحاظ شود و عنوانی اتخاذ شود که جامع باشد و همه افراد و مصادیق و انظار را در برگیرد. لذا عنوان پول مجازی با اینکه گاهی در نوشته‌ها دیده می‌شود، اما باز هم عنوان کاملی نیست؛ چون هم عنوان پول در آن ذکر شده و این آن رأی و نظری که معتقد است اینها پول نیستند و کالا هستند را در بر نمی‌گیرد. دوم اینکه مجازی بودن که یک عنوان عام است؛ این چه بسا بر پول الکترونیکی هم قابل اطلاق باشد. یا مثلاً پول شفاف؛ این عنوان هم شاید صحیح نباشد، برای اینکه مسأله شفافیت باید ببینیم آیا واقعاً جزئی از ماهیت این پدیده است یا جزء آثار آن است یا اساساً با شفافیت منافات دارد از یک جهت. بله، در رمز ارزها از یک جهت شفافیت وجود دارد و آن اینکه این پول چون در اختیار بانک نیست و بانک نظارتی روی آن ندارد، فعل و انفعالی روی آن انجام نمی‌دهد، همه چیز آن عیان و در مرئی و منظر طرفین مبادله است. هیچ دخل و تصرفی از ناحیه یک نهاد و آن مرکزیتی که در امور اقتصادی وجود دارد اینجا نیست؛ از یک جهت شفافیت وجود دارد، اما از یک جهت یکی از ابزارها و راه‌های پولشویی است. پولشویی درست نقطه مقابل شفافیت است؛ این اشکالی است که نسبت به این مسأله مطرح می‌کنند که ما بعداً مطرح خواهیم کرد؛ یعنی یک سری اشکالات فقهی را به رمز ارزها مطرح می‌کنند، یک آثار منفی اجتماعی، اینها جزء معایب و آثار منفی آن است که برخی به واسطه آن مثلاً حکم به ممنوعیت آن کرده‌اند. اینها را ان‌شاءالله در جلسات آینده بررسی خواهیم کرد. پس پول شفاف هم نمی‌تواند یک عنوان درست و کامل باشد برای این رمز ارزها.

به یک معنا همه عناوینی هم که کلمه ارز در آنها به کار رفته، این هم به نظر می‌رسد ناتمام است. عنوانی که ما اعلام کردیم، فقه رمز ارزهاست ولی آیا اطلاق ارز بر چنین پدیده‌ای و بر چنین پول و کالایی صحیح است یا نه؟ این هم خالی از مسامحه و اشکال نیست؛ برای اینکه ارز در اصطلاح اقتصادی به پول رایج کشورهای خارجی اطلاق می‌شود؛ الان در همه نوشته‌ها و مکتوبات و صحبت‌ها وقتی می‌خواهند نرخ برابری پول ایران را با پول رایج سایر کشورها ذکر کنند، می‌گویند نرخ ارز؛ همه پول‌های رایج در کشورهای دیگر را اسمش را ارز می‌گذارند؛ دلار آمریکا، پوند انگلیس، یورو، لیره، دینار، درهم، ریال سعودی، اینها همه عنوان ارز بر آنها اطلاق می‌شود. آیا این پدیده در بین کشورها یا در کشور خاصی رواج دارد که ما عنوان ارز بر آن اطلاق کنیم؟ این هم درست نیست.

پس با این بیان، اصطلاحاتی مثل ارز دیجیتال یا ارز رمزنگاری شده یا حتی رمز ارز که ما خودمان هم از آن سخن گفتیم، (به خاطر اینکه این عنوان مطرح شده و شیوع پیدا کرده) اینها هم خالی از مسامحه نیست. پول الکترونیک، پول مجازی، پول شفاف، رمز ارز، ارز دیجیتال، ارز رمزنگاری شده، اینها همه با نظر دقی اگر مورد توجه قرار گیرد، همه اینها به نظر می‌رسد مشکل دارد.

عنوان برگزیده

اگر بخواهیم یک عنوان صحیح برای این پدیده استفاده کنیم، شاید آنچنان که من تصور می‌کنم، عنوان دارایی‌های دیجیتال باشد، اینکه دارایی می‌گوییم اعم از پول و مال است، هم پول را دربرمی‌گیرد و هم کالا را؛ دارایی یعنی چیزی که مال است، مال هم اعم از پول و کالا است. البته باید درباره این بحث کرد؛ چون شناخت موضوع در استنباط و استنتاج حکم شرعی تأثیر دارد. اینکه این پول باشد یا کالا، تازه اگر پول باشد، درباره حقیقت پول انظار بسیار مختلف است که ما این را حتماً باید در بحث بگنجانیم و درباره آن بحث کنیم که جزء مقدمات بحث ماست که اصلاً حقیقت و ماهیت پول چیست؛ این خیلی مهم است. اینکه مثلاً در بحث مهریه ازدواج این مسأله مطرح است که اگر کسی پنجاه سال قبل ده هزار تومان مهر خانمش کرده، الان که می‌خواهد ادا کند همان ده هزار تومان را باید بدهد؟ مشهور همین را می‌گویند؛ اما برخی عقیده دارند که ده هزار تومان به عنوان پول، نماد یا مظهر قدرت خرید مردم است و اصلاً حقیقت پول را همان می‌دانند و نه ما به ازای آن که مثلاً طلا و نقره باشد. من الان وارد این بحث نمی‌شوم؛ حقیقت پول و مبنایی که در این بین انتخاب می‌شود، آثار فراوانی در ابواب مختلف فقهی دارد، در باب قرض، در باب نکاح، در باب هبه، در باب دیون مختلف و ضمانات، خیلی آثار مهمی دارد. ما در آینده درباره حقیقت پول هم باید بحث کنیم. پس عنوان دارایی یا به تعبیر بعضی مال دیجیتال، دارایی دیجیتال، این عنوان در برگزیده همه انظار هست. مسأله دیگر که اینجا بسیار تعیین کننده است، این است که آیا کلمه دیجیتال واجد آن جهت رمزنگاری که بسیار در این پدیده برجسته است، می‌شود یا نه. اگر ما گفتیم این کلمه در طبع خودش آن جهت رمزنگاری را واجد است، می‌توانیم بگوییم دارایی دیجیتال. اگر بگوییم این اشاره صریح و روشنی به این بعد - یعنی رمزنگاری - ندارد، باید بگوییم دارایی رمزنگاری شده؛ این اجمال است و حقیقت آن نیاز به بحث دارد. این دارایی رمزنگاری شده یا دارایی دیجیتال می‌تواند یک عنوانی باشد برای این موضوع و برای این پدیده جدید.

پس در بین عناوینی که برای این موضوع شهرت پیدا کرده، آن عنوانی که به یک معنا گویاتر و جامع‌تر و کم‌نقص‌تر است، همین عنوان دارایی دیجیتال یا دارایی رمزنگاری شده است، این موضوع بحث است. بالاخره یک دارایی و پولی وجود دارد و یک

کالایی طبق برخی از انظار وجود دارد که با این مبادله صورت می‌گیرد یا اصلاً خودش مورد معامله قرار می‌گیرد، می‌خواهیم ببینیم این صحیح و جایز است یا نه؛ شرعاً می‌شود با این وسیله مبادله کرد یا نه؛ شرعاً خود این می‌تواند مورد معامله قرار گیرد یا نه. این پدیده به عنوان یک پدیده نوظهور که شاید سیزده یا چهارده سال از عمر آن نمی‌گذرد و در این مدت به سرعت رشد کرده و حتی شاید مثلاً گردش مالی حول این رمز ارزها (ما گاهی ناچار هستیم با همان لسان مصطلح حرف بزنیم) چیزی حدود ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلیارد دلار است. این شاید فقط برای بیت کوین باشد؛ رمز ارزهای دیگر هم هستند که چنداناً از آنها شهرت دارند و بقیه هنوز شهرت پیدا نکرده‌اند. البته قبل از آن ممکن است اشارات و گفته‌هایی در کلمات برخی بوده، اما عملاً سیزده یا چهارده سال است و مخصوصاً در این دو سه سال اخیر که در ایران هم به سرعت رواج پیدا کرده است. ما به عنوان یک پدیده نوظهور که دارد نقش مهم‌تری را در اقتصاد بازی می‌کند، بالاخره موضع فقه را باید معلوم کنیم.

موضع کشورها درباره رمز ارزها

کشورهای مختلف درباره این پدیده مواضع مختلفی گرفته‌اند. من نام برخی از کشورها را می‌برم تا معلوم شود که اینطور نیست که همه دنیا آن را پذیرفته باشند و به رسمیت شناخته شده باشد.

الف. عدم ممنوعیت

بعضی از کشورها این را منع نکرده‌اند، هر چند خود آنها هنوز در معاملاتشان از آن استفاده نمی‌کنند؛ یعنی نهادهای رسمی شاید هنوز رو به این نیاورده‌اند، ولی این یک شیوه قانونی و به رسمیت شناخته شده است و این را پول قانونی می‌دانند.

۱. ژاپن این را به عنوان یک پول قانونی به حساب آورده و کسی که از معاملات مربوط به بیت کوین کسب درآمد کند، این را به عنوان یک سود مشمول مالیات قرار داده و می‌گوید این به عنوان مالیات بر درآمد سرمایه محسوب می‌شود و باید داده شود.
۲. در آلمان این را به عنوان یک ابزار مالی پذیرفته‌اند و البته برای اینکه از این ابزار مالی استفاده شود، کسب مجوز از سازمان نظارت مالی را الزامی کرده‌اند. چند کشور هستند که در اینها ممنوع نیست و این را به عنوان یکی از ابزارهای قانونی پذیرفته‌اند ولی پول رایج کشور نیست.

ب. ممنوعیت

بسیاری از کشورها هنوز این را نپذیرفته‌اند و این را ممنوع می‌دانند؛ پاکستان، الجزایر، عراق، بنگلادش، مراکش، عربستان، مصر، بسیاری از کشورهای اسلامی .... من دیگر یک‌یک قوانینی که در این رابطه مصوب کرده‌اند را نمی‌خواهم بخوانم؛ اینها هر کدام به جهتی این را ممنوع کرده‌اند. مثلاً در مصر که این را منع کرده‌اند، جهت آن را ریسک بالای این نوع پول‌ها دانسته‌اند و هشدار داده‌اند که هیچ مبادله‌ای نباید براساس این مال و پول صورت بگیرد. البته چون نوعاً این رمز ارزها با بیت کوین آغاز شده، لذا به صراحت نام این نوع خاص از رمز ارز در قوانین این کشورها ذکر شده است، ولی خصوصیتی ندارد.

ج. ممنوع

برخی از کشورها هیچ موضعی در این رابطه اتخاذ نکرده‌اند که منع باشد یا جواز؛ از جمله این کشورها، انگلستان که هیچ قانون مشخصی در این رابطه ندارد و معلوم نکرده‌اند که جایز است یا نه؛ هیچ بیانیه رسمی نداده‌اند اما برخی از مقررات و قوانین مربوط به خرید و فروش بیت کوین یا مقررات مربوط به سازمان اخذ مالیات، درآمدهای حاصل از این راه را مشمول پرداخت مالیات بر ارزش افزوده دانسته‌اند. در کنار این خودشان هم دارند یک رمز ارز داخلی ایجاد می‌کنند که جایگزین این رمز ارزهای

مشهور و رایج باشد. مثلاً عمان، برزیل، یونان، اینها ممنوع نکرده‌اند ولی در عین حال هشدار داده‌اند که مراقب ریسک‌های مربوط به این نوع از مبادلات باشید.

موضع ایران

در ایران طبق مصوبه شورای عالی مبارزه با پولشویی در اردیبهشت ۱۳۹۷، استفاده از رمز ارزها را توسط کلیه مؤسسات مالی از جمله بانک‌ها و مؤسسات اعتباری ممنوع کرده است؛ صریحاً استفاده و خرید و فروش بیت کوین و بقیه ارزهای دیجیتال ممنوع شده و گفته‌اند هیچ یک از مؤسسات مالی، اعم از بانک‌ها و صرافی‌ها نباید این کار را انجام دهند. اما نسبت به سایر بخش‌ها چیزی نگفته است؛ نگفته که مردم این کار را نکنند، می‌گویند مؤسسات مالی و صرافی‌ها از این ابزار مالی نباید استفاده کنند.

اما در مصوبه هیأت دولت در مرداد ۱۳۹۸ استفاده از رمز ارزها را تنها با قبول خطرپذیری و ریسک از سوی طرفین معامله امکان پذیر دانسته و البته گفته خسارت‌ها و زیان‌هایی که آنها در این بین متحمل می‌شوند، مشمول حمایت و ضمانت دولت و نظام بانکی نیست. در مبادلات داخل کشور هم کسی حق ندارد از این نوع پول استفاده کند. بله، اگر بخواهند این رمز ارزها را استخراج کنند در مبادلات خارجی، باید از وزارت صمت (صنعت، معدن و تجارت) مجوز بگیرند. لذا در ایران نه می‌توانیم بگوییم منع کلی است و نه جواز کلی. در بخش‌هایی این ممنوعیت وجود دارد و در بخش‌هایی هم حداقل بدون داشتن هیچ ضمانت و حمایتی، آن هم در حوزه مبادلات خارج جایز دانسته شده است.

بحث جلسه آینده

البته در این بین موضع علمای اسلامی مهم است؛ علمای اهل سنت و علمای شیعه ببینیم در این رابطه چه موضعی گرفته‌اند. این مطالب در حد ارائه یک گزارش اجمالی از عنوان، موضع کشورها و موضع عالمان شیعه و سنی است. اینها مقدمه است؛ نظر علمای شیعه و سنی را فهرست‌وار و نه استدلالی بیان خواهیم کرد و بحث استدلالی را بعداً متعرض خواهیم شد. بعضی از امور مرتبط با این مسأله که حاکی از اهمیت این موضوع است را ان شاء الله عرض خواهیم کرد.

«والحمد لله رب العالمین»